

INDHOLD

kommentar:	Skolebiblioteket som pædagogisk servicecenter (Bente Dalby Johannessen) 1
Susan Tetler:	Social integration: om at mestre forskelligheden 3
Niels Egelund:	Perspektiver for voksenspecialundervisningen 14
Birthe Høg Sørensen:	Skovbo – en specialbørnehave for autistiske børn 21
Kirsten Dæhli Skjolding og Bente Dalby Johannessen:	Tidlig indsats – godt begyndt 35
Inger Bruun Hansen og Anne Breumlund:	Fra sygeseng til samvær 43
Bitten Jerlang:	Motorik er et af barnets mange sprog 53
Else Marie Lundberg:	Vinterlejrskole i Norge 59
rapporten:	62
klip og resumé:	63
fra tidsskrifthylden:	64
nye materialer:	65
kursus, møde, m.v.:	70
forside:	Jytte Sidelmann

Logopæderne Kirsten Dæhli Skjolding og Bente Dalby Johannessen:

Tidlig indsats – godt begyndt

– om indlæring af det danske sprog hos tosprogede

I artiklen kommer forfatterne ind på modersmål og dansk som andetsprog. Der redegøres for sprogtilegnelse i relation til det konventionelle og kommunikative sprogbegreb.

I artiklen er tosprogethed alle minoriteter i Danmark, for hvem dansk er et andetsprog, dog ikke døve børn med tegnsprog, der skal tilegne sig et andet sprog.

Mange af vore tosprogede børn starter skolen uden tilstrækkelig dansksproglig kompetence. Det har været en almindelig antagelse, at det var vigtigt, at børnene først skulle lære deres modersmål, og dette holdes vedlige som en forudsætning for god sproglig udvikling af det danske sprog.

I årevis har lærerne måtte "famle" sig frem, når de har skullet undervise tosprogede børn i dansk. Indvandrerforældre har generelt ikke haft ambitioner på deres børns vegne, der har ikke været tradition for uddannelse i familierne, og fremtidsplanerne for familierne har ligeledes været usikre. I dag ved mange familier, at de aldrig vender tilbage til hjemlandet. Men det betyder ikke, at alle børn af indvandrerforældre kan dansk ved skolestarten. Vi oplever børn af anden og tred-

je generations indvandrere, der ikke kan dansk.

Diskussionen om "mindretallets" fremtid støder i Danmark såvel som i andre vestlige lande på to hovedsynspunkter. Det ene synspunkt går på, at mindretallet hurtigst muligt opgiver deres kulturelle vaner og traditioner og *assimileres* i deres nye land. Det andet, at flertallet og mindretallet tilpasser sig hinandens tilstedeværelse, så de *integreres*. Vi føler, at en stor del af den danske befolkning taler om integration, men i virkeligheden mener *assimilation*.

Modersmål/førstesprog

Modersmål er det eller de sprog, barnet lærer i hjemmet af den ene eller begge forældre.

Eksempel: Marco er chilensk og

Tina er dansk. De bor i Danmark, hvor de hver især bruger deres eget modersmål sammen med barnet, så de to sprog tilegnes sideløbende.

Oftest er det sådan, at i begyndelsen udvikler hvert af de to sprog sig lidt langsommere end hos et etsproget barn. Barnet blander de to sprog indtil ca. 3-års-alderen, *interferens*. Herefter er barnet bevidst om forskellene mellem sprogene og bruger dem hensigtsmæssigt i forhold til omgivelserne.

Eksempel: Ezzot er arabisk og Ljubinka er makedonsk. De bor i Danmark, deres modersmål er forskellige og begge mindretalssprog. Begge taler deres eget sprog til barnet, der først vil udvikle tosprogethed og senere hen tresprogethed.

Dette barn vil sandsynligvis tilegne sig to mindretalssprog (modersmål) i hjemmet, og i forbindelse med skolestart eller andet, begynder tilegnelsen af "tredjesproget" dansk.

Sprogforskere taler om *simultan tosprogethed*, der opstår, hvis barnet allerede i den tidlige barndom i sin hverdag møder to sprog. Det sker oftest, når forældre har hvert sit modersmål og hver for sig bruger deres eget modersmål sammen med barnet. Dvs. at man som udgangspunkt kan have flere modersmål.

Modersmålet er tæt knyttet til identitetsopfattelsen, selvopfattelsen, følelseslivet, erkendelsen, de første erfaringer, organisering af omverdenen etc. Det er en vidensressource, en livslang proces og et godt fundament for senere sprogtilegnelse.

Andetsprog

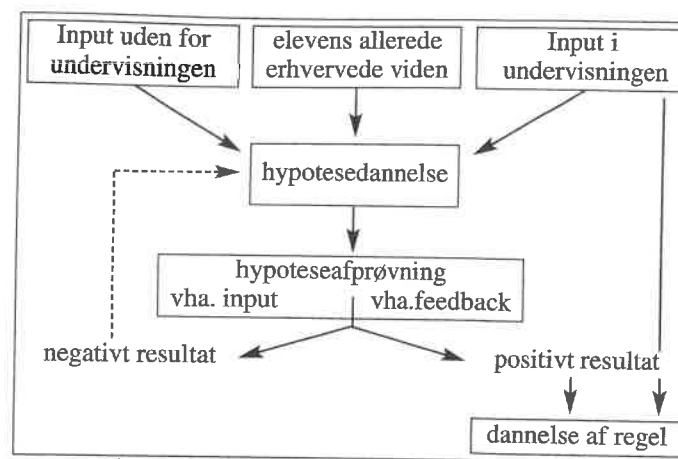
"Børn bruger altid kompetencen fra det første sprog til at udvikle andetsproget" (Gyvel Kallan, 1994). Det er udtryk for en accept af modersmålets grundlæggende betydning som det først indlærte sprog og fortæller dermed noget om rækkefølge, sammenhæng og nødvendighed i sproginlæringen.

Eksempel: Zubada og Arfan er afghanske og bosat i Danmark. De taler begge afghansk med deres barn. Barnet begynder først efter modersmåls-tilegnelsen at tilegne sig andetsproget, oftest i 3-4 års-alderen.

Andetsproget bliver indlært i relation til modersmålet, hvilket sprogforskere kalder *successiv tosprogethed*. Andetsprogstilegnelsen er en proces, der er under stadig udvikling i takt med, at barnet får nye sproglige erfaringer. Det læres både i og uden for undervisningen fra børnehaveklassen eller tidligere, fx legepladsen. Andetsproget er nødvendigt at lære, når man lever i et samfund med et flertalssprog, der ikke er ens modersmål. Og andetsprogstilegnelsen er en livslang proces.

Mellemsprog/intersprog

Mellemsprog karakteriseres ved at ligge mellem modersmålet og den igangværende tilegnelse af et sprog (målsproget). Det er betegnelsen for det særlige lingvistiske system, som sproginlæreren forstår og bruger et sprog på. Det har sine egne regler og er under stadig forandring, efterhånden som der kommer nye sproglige er-

Figur 1, *hypotesedannelse*.

faringer til. Mellemsproget udvikles gennem kommunikation, og dets grammatik tilnærmes målsproget mere og mere ved at afprøve hypoteser om sproget og få respons på hypoteserne.

Afvigelser fra målsproget betragtes ikke som fejl, men som kognitive strategier, sproginlæreren anvender som led i tilegnelsen af andetsproget.

At tilegne sig et nyt sprog er en kompliceret proces. De særlige mellemsprogsregler kan dannes på alle niveauer. Hvis vi som undervisere havde en viden om elevens modersmål og kendskab til mellemsprog, ville vi bedre kunne støtte og hjælpe og qua denne indsigt vise større forståelse for de vanskeligheder, der er forbundet dermed.

Kodeskift, halvsprogethed eller dobbelt halvsprogethed

To- eller flersprogede børn må vælge at skifte mellem flere sprogkoder alt efter, hvad der i de givne forhold

synes hensigtsmæssigt. Skift mellem sprog er en almindelig del af den tosprogedes tale og kan omfatte ét ord, én sætning eller flere sætninger. Når børnene er bevidste om de flere

sprog, udvikler de hurtigt en evne til elegant at skifte mellem sprogene. Nogle synes at have den opfattelse, at kodeskift er udtryk for halvsprogethed eller dobbelt halvsprogethed, og at det vidner om en lille bevidsthedsgrad hos det tosprogede barn. Det er ofte etsprogede, der har en negativ holdning til kodeskift. De ser det som en ugrammatisk blanding af to sprog, en form for jargon, ja måske som en fornærmelse mod den etsprogedes sprog. Denne negative holdning til kodeskift kan overtages af nogle tosprogede, der måske prøver at undgå eller begrænse kodeskiftet eller lader sig hæmme i sprogdudfoldelsen.

Det konventionelle sprogbegreb

Vi finder det hensigtsmæssigt at definere sprog som et tegnsystem. "Med tegn menes der et signal, der har fået et indhold. Hvis et signal har et indhold, er det også et tegn på noget. Et tegn kan udtrykkes som en enhed af udtryk og betydning. Det kan være

ord eller morfemer, men også større sproglige enheder som sætninger og ytringer" (Psykologisk-pædagogisk Ordbog, 1994).

Margaret Lahey (1988) har en definition af sprog, der meget præcist beskriver sprogsystemet som en nøgle til kommunikation:

"A language is a code whereby ideas about the world are expressed through a conventional system of arbitrary signals for communication."

Nøgleordene i definitionen er:

Communication
Ideas
Code
System
Convention

Lad os se på, hvad hvert nøgleord bidrager med for at definere sprog og for at få en forståelse af, hvordan sprog fungerer.

Kommunikation

Ifølge Lahey hænger brug af sprog sammen med, hvordan man varierer det, der siges i forhold til forskellige lyttere i forskellige situationer, og i forhold til individuelle mål og grunde med budskabet.

Ideer og tanker

Et menneske lærer sprog for derigennem at blive i stand til at udtrykke sine tanker og lagre andres udtalelser i sin hukommelse. Kendskab til sprogets indhold er afhængigt af den viden, eleven har om personer, objekter, oplevelser og forbindelser mellem dem.

Kode

Når en afsender og en modtager i en samtale bruger en lingvistisk kode for at konstruere ord og sætninger i en samtale, forudsætter dette kendskab om objektet samt oplevelserne omkring dette.

Et eksempel: Hos inuitterne findes der 13 forskellige ord for is. Alle ordene har forskellig betydning. Hvilket ord man vælger afhænger af, om isen er tynd, tyk, gennemsigtig etc. Når en indfødt har lært alle ordene og ser is, ser han ikke bare is, som en dansker ville gøre, men han ser is af en bestemt type.

Koden er et system

Den lingvistiske kreativitet kommer af at have kendskab til sprogets system af grammatiske regler. Man kan ud fra dette kendskab danne et antal af nye sætninger, som både den, der taler og modtager, er i stand til at tolke.

Koden er et regelsæt

I et samfund er der uskrevne regler, der fortæller om, hvad man kan tillade sig at sige, og hvad man ikke kan sige. Når vi kommer i kontakt med fremmede kulturer, står vi ofte uvidende om, hvilke regelsæt, der eksisterer her.

Sproget karakteriseres som en kode, der ved hjælp af et konventionelt system af tegn (tegnkoden) danner sprogets form. Men tegnkoden danner også muligheden for at forstå indholdet i sproget, og muligheden for at anvende det korrekt i forskellige sammenhænge.

I figur 2 vises de tre aspekter/funktioner ved sprogets tegn. De tre aspekter har ifølge modellen både en selvstændig status, men er i høj grad også integreret i hinanden, ellers ville der ikke være tale om et velfungerende sprog.

Sprogets form

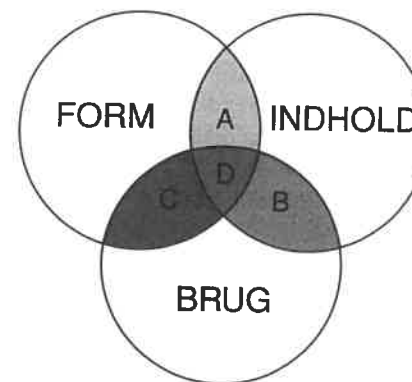
Tegnenes bestemte form og rækkefølge kan sættes i forhold til hinanden efter sprogspecifikke regler, opdelt i nedenstående hovedgrupper:

Fonologi
Syntaks
Morfologi
Suprasegmentielle komponenter (prosodi)

Sprogets indhold

Det semantiske aspekt deles op i tre hovedgrupper:

Ordbetydninger
Begrebsdannelse
Sprogets relation til tænkning

Figur 2

Sprogets brug

Det pragmatiske aspekt dækker dels over sprogets indvirkning på forholdet mellem mennesker og dels over brugen af sproget i forskellige situationer. Det pragmatiske aspekt er særdeles vigtigt, hvis man skal tale om reel kommunikation.

En integration af de tre sprogaspekter indhold, form og brug viser elevens sprogformåen (D), at der i et normalt udviklet sprog hele tiden må foregå en vekselvirkning mellem de tre aspekter ved sproget.

Det kommunikative sprogbegreb

Det kommunikative sprogbegreb er, i forhold til Lahey, et mere rummeligt sprogbegreb, der bygger på et kritisk kommunikationssyn, hvis overordnede mål er, at barnet erhverver sig færdigheder i at kommunikere, udtrykke hensigter og begrunde dem. *Denne evne kræver, at barnet behersker forskellige delaspekter ved sproget.* Den kommunikative kompetence, som nogle foretrækker at benævne den sproglige kompetence, kan opdeles i fem områder, der igen kan underdeles:

* En *lingvistisk kompetence*, der omfatter viden om udtale, syntaks og ordforråd.

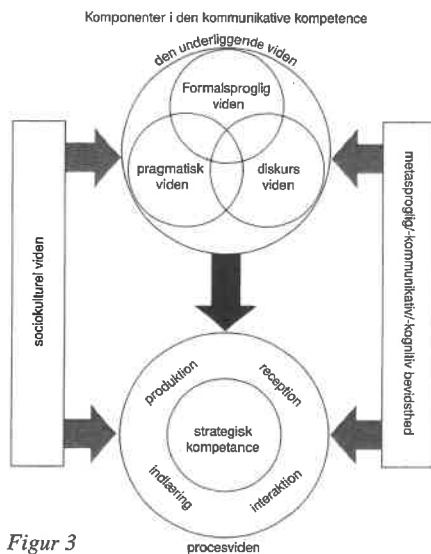
* En *pragmatisk kompetence*, der har at gøre med sprogets handlefunktion, fx hvordan man kan udtrykke høflighed, kunne give andre ordre eller kunne manipulere med sine omgivelser.

* En *diskurs kompetence*, eller social kompetence, har at gøre med, hvor-

dan man mundtligt og skriftligt organiserer og strukturerer kommunikationen. I samtale er det væsentligt at kende princippet for fx turtagning – kunne tage, holde og afgive ordet. Vide at sprogets form skifter efter den kontekst, det indgår i. Skriftligt kan det bl.a. være, hvordan man får sammenhæng i teksten vha. særlige tekst-opbygningsprincipper. Det er væsentligt, at man kan give det sociale et passende sprogligt udtryk.

* En *referentiel viden* er en viden om verden, der kan omsættes i sprog. At kommunikere med andre forudsætter, at man har en fælles viden som baggrund, fx at man mener det samme med de fleste ord.

* En *strategisk kompetence* er evnen til at udnytte forskellige teknikker og strategier ved tilegnelsen og brug af sprog.

Figur 3

Af figuren fremgår, at den “underliggende” sproglige viden, eleven skal tilegne sig, er blevet udvidet, således at den ikke blot omfatter en lingvistisk kompetence, men også en pragmatisk og diskurs kompetence.

Det er et grundlæggende princip, at elevens evne til hensigtsmæssigt at gennemføre sproglige handlinger og diskurs funktioner kræver praktisk øvelse og metakommunikativ refleksion.

Procesviden omfatter receptions- og produktionsprocesser samt viden om interaktionsprocesser, som bearbejdes på forskellig måde inden for den kognitive psykologi. En væsentlig funktion, som en del af disse processer opfylder, er at løse forståelses- og udtryksproblemer. Problemløsnings- eller strategisk kompetence tilkommer sprogbrugerne og aktiveres i mange sprogbrugsfunktioner.

Procesorienteringen omfatter tillige indlæringsstrategier, der bevirker, at den underliggende viden forøges.

Det konventionelle sprogbegreb har gennemgået en udvikling fra 1960'erne, hvor det var sprogets form, der var i fokus, indtil Lahey også medtog det pragmatiske aspekt i sprogtilægnelsen. På tilsvarende måde er der sket en udvikling med den kommunikative kompetence, der i 1970'erne satte sprogets indhold i fokus, til i dag også at medtage sprogets formside ved tilegnelsen. Taget hver for sig er sprogbegreberne for begrænsede og begrænsende. Sprog er et så komplekst og righoldigt fænomen. Det er ikke bare et middel til at tale om vir-

keligheden, men sproget er en stor del af det, mennesker opfatter som deres virkelighed.

Sproget er formgivende og former både den private og den fælles oplevelsessfære, der gør en gruppe mennesker til et samfund. Sprog er et middel til kommunikation, der er udtryk for identitet og gruppetilhørsforhold samt et redskab for tanken. Sproget gør os i stand til at ordne, lagre og formidle viden. For os at se kan man ikke tale om to konkurrerende sprogbegreber, der gensidigt udelukker hinanden, men snarere om to sider af samme sag, der supplerer hinanden.

Afrunding

Modersmålstilegnelsen er uhyre vigtig for alle børn, tilegnelsen begynder allerede i spædbarnsperioden i interaktionen mellem barn og forældre, og udviklingen er en livslang proces. Det er bl.a. en af grundene til, at vi vil fraråde fremmedsprogede forældre, der ikke har gode dansksprogskundskaber, at kommunikere med barnet på dansk. Modersmålet er hjertets sprog, og forældre skal bruge det sprog, de behersker bedst, over for barnet. Således udvikles modersmålet og danner fundament til dansk som andetsprog. Andetsproget tilegnes både i og uden for undervisningen og styrkes bl.a. via ældre søskende, der taler dansk i hjemmet, ved at barnet har tidlig kontakt med danske børn uden for hjemmet, at familien har kontakt med indfødte danske sprogbrugere på arbejdspladsen, i bekendtskabskredsen etc.

Desværre er det ikke altid kutyme

at tage udgangspunkt i børnenes to-sprogethed. Oftest ser pædagoger/lærere/politikere på sprogene hver for sig, men det er vigtigt at betragte de to sprog i sammenhæng, fordi de virker ind på hinanden. Børn lærer som regel det eller de sprog, som de har behov for og lejlighed til at lære. De tilegner sig disse, i hvert fald i et vist omfang, hvis de inddrages i meningsfuld kommunikation på sprogene og befinder sig i trygge og udfordrende omgivelser.

Det er vigtigt, at børnene gennem en kommunikativ undervisning bliver sat i situationer, at de får ord på tanker og erfaringer, så de lærer at reflektere over mødet mellem sprog og kultur. Det er derfor af vital betydning, at vi skærper opmærksomheden over for barnets parathed i forhold til at tale om et givent emne. Her må vi ikke glemme Lahey's sprogbegreb, der udgør de grundlæggende byggesten for en teoretisk beskrivelse af sprogets indretning, og er et uundværligt fundament til at bygge videre på i den sproglige udvikling. Lahey er lingvist, og hun tager ikke stilling til, hvordan teorien skal formidles i praksis.

Nogle vil mene, det er synd at undervise de 4-5-årige tosprogede småbørn, det mener vi ikke. Vi synes det uanstændigt at lade dem starte i skolesystemet uden tilstrækkelige dansk-kundskaber for senere at give dem et hak i tuden og kaste dem over i specialundervisningen.

Altså, *tidlig indsats – godt begyndt!*

Litteraturliste

- Gimbel, Jørgen: *Modersmål og andetsprog*. Mellempøkeligt Samvirke nr. 1, 1992.
- Hansen, Elisabeth m.fl.: *Sproglig bevidsthed. Københavnstudier i tosprogethed*. DLH, 1988.
- Hetmar, Tytte: *Tosprogede elever – en undervisning i udvikling*. Gennemført for Folkeskolens Udviklingsråd af DLH, 1991.
- Holmen, Anne: *Sprogindlæring og undervisningsmetoder*. Kvan nr. 20, 1988.
- Holmen, Anne & J. Norman Jørgensen: *Tosprogede børn i Danmark, en grundbog*. Reitzels Forlag, 1993.
- Kallan, Gyvel: *Flersprogede småbørn behøver sproglig stimulation inden skolealderen*. Dansk Audiologopædi, oktober, 1994.
- Ladberg, Gunilla: *Børn med flere sprog*. Socialpædagogisk Bibliotek, 1994.
- Lahey, Margaret: *Language Disorders and Language Development*. New York, Macmillan, 1988.
- Lisina, Maja: *Kommunikation og psykisk udvikling fra fødslen til skolealderen*. Sputnik, 1989.
- Sikon: *Tyrkiske småbørn*. Video, 1993.
- Skutnabb Kangas, Tove: *Minoritet – sprog og racisme*. Tiden, 1990.
- UFE-nyt: *Dansk som andetsprog*. Nr. 1, 1994.
- UFE-nyt: *Testning af tosprogede børn og unge*. Tema-nummer, 1995.
- Undervisningsministeriet: *Vejledende læseplan for dansk som andetsprog*. 1995.
- Undervisningsministeriet: *Dansk som andetsprog – et nyt fagområde*. Artikelsamling, 1995.

TEMANUMMER 6/94

»Tosprogethed og handicap«

Bestilling:
Specialpædagogik,
Jette Kronhøj,
Knastebakken 37,
2750 Ballerup.

Læs bl.a. artiklerne om:

1. Tosprogethed og handicap
2. En hæsblesende historie
3. Handicappede børn fra etniske minoriteter i Danmark
4. Handicappede børn i tyrkiske familier
5. Handicappede børn af indvandrede muslimske forældre
6. Kamelen og nåleøjet
7. Behandling på tværs
8. Tosprogede børn i specialundervisningen
9. Modtagerberedskab – specialundervisning – integrationsprojekt
10. Tosprogede elever og specialundervisning
11. Et forløb – undervisning og meget andet
12. Skole-hjem samarbejde omkring to-sprogede elever med generelle indlæringsvanskeligheder
13. Kan en modermållærer fungere både som lærer og tolk for sine elever

...benyt kuponen bag i bladet... eller fax 44 66 19 55